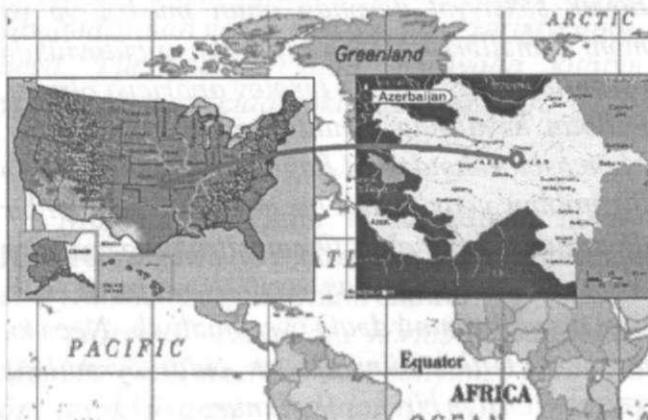

Hamlet İSAXANLI

Azərbaycanlılar Amerika haqqında

ədəbi qaynaqlar və publisistika nə söyləyir

(Əvvəli 181, 182 və 183-cü saylarımızda)

Sovet Azərbaycanı poeziyasının lideri, Ümumsovet ədəbiyyatının ən tanınan simalarından biri, istedadlı şair Səməd Vurğun (1906-1956) da, digər həmkarları kimi, kommunizmi tərənnüm edən və sənətkarlıq baxımından kifayət qədər yüksəkdə dayanan bir sıra əsərlər yazmış və təbii ki, bu əsərlərdə kapitalizmin əksər hallarda danılmaz olan nöqsanlarını qabartmağı unutmayışdır. Onun yaradıcılığında Amerika mövzusunu təhlil etməklə, zənnimizcə, Ümumazərbaycan ədəbiyyatı və publisistikasının bu məsələyə münasibətini doğru və düzgün anlamaq mümkündür.

S.Vurğun əksər hallarda böyük istedadlara xas olan şəkildə hərəkət etmiş, sənətkarlığı çılpaq təqnidə qurban verməmiş, bədii cəhətdən oxunaqlı və cəmiyyətin tarixi inkişafi baxımından (əlbəttə, öz dünyagörüşünə əsaslanaraq) həqiqətə yaxın siyasi-poetik mənzərə yaratmağa çalışmışdır. O, 1948-ci ildə Polşanın Vrotslav şəhərində keçirilən «Sülhü müdafiə edən mədəniyyət xadimlərinin Ümumdünya Konqresi»ndə iştirak etmiş, oradan

qayıtdıqdan sonra «Zəncinin arzuları» poemasını yazmışdır. Əsərin qəhrəmanı amerikalı zənci rəssamdır, qaraların Amerikanın bərabərhüquqlu vətəndaşı olmaq istəyini tribunadan dilə gətirir və bununla yanaşı Amerikanın gözəl ülke olduğunu, Amerikani necə də hərarətlə sevdiyini də təkrar-təkrar söyləməyi unutmur. Zənnimcə, bu, S.Vurğunun məsələnin incəliyini nümayiş etdirmək və oxucuları inandırmaq istəyindən və haqqa göz yummamaq niyyətindən irəli gəlir.

Zənci rəssam çıxışının əvvəlində vətənindən danışır :

**Amerika - Yeni dünya
mənim doğma vətənimdir,
Babamın ağ sümükləri
çürümüşdür bu torpaqda...**

S m d Vurğun

Dəniz mənim, hava mənim,
torpaq mənim, göy mənimdir!
Arzularım yuva salmış
hər budaqda, hər yarpaqda.
Mən sevirəm öz yurdumu
bir müqəddəs məhəbbətlə,
Rəssam könlüm vurğunudur
hər axşamın, hər səhərin,
Yaratdığını tablolarda
hüsünə vardır şəfəqlərin...
və ya

Amerika - Yeni dünya
vətənimdir dedim bayaq,
Çox sevirəm ana yurdun
axıb gedən çaylarını,
Onun qarlı qışlarını,
bir də bahar aylarını,
Qızıl, gümüş mədənidir
yarandığım qara torpaq.

Bəs doğulduğu və ürəkdən sevdiyi
vətənində zənci rəssamin həyatı necə keçir, onun
ürəyi istəyen kimi hərəkət etmək, yaşamaq
hüququ varmı?

Bir səyahət günlərində,
mən ac qalsam, susuz qalsam,
Bir aşxana qapısını
ötənlərdən xəbər alsam,
«Sən qarasən...» Sözlərini
oxuyuram nəzərlərdə,
Deyin görək, ömrüm boyu
necə dözüm mən bu dərdə?
.....
Bəli! - dedi qara zənci,-
vətən mənə bir qurbətdir,
Məni vaxtsız qocaldan da
bu ayrılıq, bu möhnətdir!

Bu torpağın, təbiətin vurğunu olan vüqarlı
və ağır təbiətli rəssam haqsızlığa dözə bilmir,
haray çəkir:

Fəqət mənim bu torpaqda
yaşamağa haqqım varmı?
Vətənsiz də insan olan
insan kimi yaşayarmı?

Qəhrəmanımız nə istəyir, nə arzulayır,
Amerikani necə görmək istəyir?

Qoy aqlar da, qaralar da
Səadətlə nəfəs alsın.
Yaratdığını tablolarda
İnsan eşqi zəfər çalsın
Öz zəhməti, hünərili.

Əlbəttə, sovet şairi, sənət adamı olan bu
zəncinin və onun əzilən həmvətənlərinin halına
biganə qala bilməz, üsyana, intiqama
çağırmalıdır. Lakin S.Vurğun bu intiqamı
rəssamın dilindən birbaşa tribuna dan
səsləndirmir, yəqin ki gerçək süjetə əsaslandığı
fürsət, həqiqətə xələl gətirməmək üçün. Və şair
vəziyyətdən çıxış yolu tapır, zəncinin nəfəs
almaq üçün dayanarkən xəyalından (!) nələr
keçdiyini duymağa çalışır:

Amerika, hər qərarı, hökmü verən
zaman olur,
Bil ki, qullar dünyasının intiqamı
yaman olur!

Arxasında şair özü xəyallara dalır, qoca
Şərqi necə oyandığını görür, mübarizə aparan
Çin xalqını salamlayıır, Avropanın sarsıldığını,
Roma və Parisdə kommunizmin dalğa-dalğa
keçən qızıl bayraqlarını görüb sevinir. Maraqlıdır
ki, Amerikalı zəncinin halına gerçəkdən acıyan
və bu acını oxucusuna da məharətlə çatdırıran şair
Amerikada kommunizmin bayraqları yellənib-
yellənməyəcəyi barədə söhbət açmır. Nədən?
Zənnimcə, ilkin səbəb obyektiv gerçəkliliklə
bağlıdır - Birleşmiş Ştatlarda Fransa və ya
İtaliyadakına bənzər güclü sosialist hərəkatı yox
idi. Digər səbəb isə Sovetlərdə antiamerikan
əhvali-ruhiyyəsinin təzə-təzə zilə qalxması və ya

şairin hələ bu ruhda köklənməyə macal tapmamasıdır. Onun bu konqres barədə rəsmi hesabatında da antiamerikanizm mühüm yer tutur. O, Fransa nümayəndəsi Marsel Prenamin sözlərinə istinad edir: «Elm və mədəniyyət üçün, mənim vətənim Fransa üçün qorxu təşkil edən ölkə məhz Amerikadır». Bu yazıda artıq sovet ideologiyasının yeni hədəfi - «İngiltərə və Amerika imperializmi» diqqət mərkəzindədir. «İngiltərədən gəlmış cənab Teyler, bu mürtəcə və ikiüzlü siyasetçi bugünkü Amerikanın istilaçılıq planlarını da müdafiə məqsədilə: «Amerika demokratiyasını faşizmə bənzətməyə yol vermək olmaz»,» - dedi, göstərdi ki, guya Marshall planı faşizmdən zərər çəkmiş ölkələrə Amerikanın böyük yardımını deməkdir».

S.Vurğun iki il sonra yazdığı «Leninin kitabı» poemasında Vaşinqtona daha açıq və ciddi hücumu keçir, ona şeirlə atəş açır:

**Gəlin qurşunlardan tökək şeiri biz,
Hər sözün sıqlıtı dönsün bir tona.
Ağır toplar kimi dinsin şeirimiz,
Fitnələr yuvası Vaşinqtona.**

Bu misal soyuq müharibənin odlu söz silahından necə təcavüzkarasına istifadə etdiyinə də bariz nümunədir. Buna bənzər fikirlər şairin Amerikaya ümumi münasibətinin kəskinləşdiyini eks etdirir. Artıq tək Avropa deyil, dünənki müttəfiqimiz olan Amerika da rəqibimizdir. Stalinin anadan olmasının 70 illiyinə həsr olunmuş «Mənim andım» şeirində yazır:

**Qoy Avropa, Amerika küsənsin deyə,
Ot bitməyən səhralarda
şəhərlər qurduq.**

Fransız fəhlə hərəkatına aid yazdığı «Eduard Maze» (1950) adlı şeirdə Fransa - Amerika qarşıdurmasına işarə vurulur (bu, necə də maraqlı və unudulmaz bir mövzu imiş!):

**Fransa qul olmaz Vaşinqtona,
Volterin vətəni qul ola bilməz!**

«Qoca Şərqə günəş doğur» adlı şeir (1950) faşizmə qalib gələn zəfər ordumuzdan və qarşımızda duran yeni düşməndən söhbət açır.

**Koreyada salam verdi
soyuq qışlar, isti yaylor
Bizim zəfər ordumuza!**

***

**Koreyanın göylərinə
divan tutur təyyarələr,
Şəhərlərə bomba yağır,
Yerdə işıq görünməyir,
göy üzündə səyyarələr,
Qara torpaq ağır-ağır
Od içində nəfəs alır.**

Şair Harri Trumenə, «o qatilə, o cəllada... xeyir-dua verən, yerdə «allah» donu geyən» Vatikana da nifrətini bildirir, yanayana Amerikanın Koreya xalqına tutduğu divandan danışır:

**Trumen də allah sevir,
kilsələrdən gəlir səsi,
Dua verir səhərlərə,
Elə bu vaxt Koreyada
Vaşinqton təyyarəsi
Bomba tökür səhərlərə.**

Lakin qələbə bizimlədir, «Çin də, Hindistan da, Braziliyanın e lləri də, Asyanın çölləri də» səsimizə səs verir və:

**Trumen də qulaq asır
yer üzünүн bu səsinə
Qulaq asır o cəllad da,
O sabahı düşündükə
lərzə düşür gövdəsinə.**

S.Vurğun İran azərbaycanlılarının azadlıq mübarizəsinə həsr olunmuş «Qəhrəmanlara

Harry Truman

esq olsun!» məqaləsində (1949) İran-Amerikan birliyini hədəfə götürür: «**İran xalqlarının şərəf və heysiyyətini Amerika dollarına satan, Amerika imperialistlərinə «sadiq nökərçilik» vəzifəsini görən müasir İran dövlət quruluşu və bütün İran irticası mədəni dünyanın sonsuz nifrət və lənətilə qarşılanır.**»

A.S.Puşkinin 150 illik yubileyi (1949) münasibətlə yazılmış «**Rus şeirinin günəşini**» məqaləsindən aşağıda getirdiyimiz fikir də S.Vurğunun xüsusi münasibətini deyil, o dövrün sovet ideoloji mübarizə üslubunu nümayiş etdirir - hansı mövzu olur-olsun, orda Amerika və İngiltərə əleyhinə fikir söyləmək imkanını əldən buraxmamaq: «**Onun (Puşkinin - H.I.) gözəl poeziyasındaki insanpərvərlik duyğuları indi də azadlıq və istiqlaliyyət düşmənlərinə, Amerika və ingilis imperialistlərinə qarşı mübarizədə, bütün və hər cür müstəbidlərə qarşı mübarizədə Sovet İttifaqı xalqlarına kömək edir.**»

S.Vurğunun 1950-51-ci illərdə yazdığı «**Biz sülhün bayraqdarıyıq**», «**Sühl bütün**

sovət adamlarının arzusudur» məqalələri də iki sistemin müqayisəsi zəminində «**müasir Amerika və İngiltərə imperialistlərinin apardığı qəsbkarlıq müharibələri**», «**iqtisadi böhrandan can qurtara bilməyən Amerika**»nın «**Koreya xalqını qana qəltən**» etməsi, «**Çin xalqına basqın**» hazırlaması, «**Sovetlər ölkəsini qəsb etmək, ana vətənimizin gözəl nemətlərini talan edib Vaşinqton və London saraylarına daşımaq iştahası**» haqqında onun düşüncələridir. «**Biz kommunizm qururuq**» adlı yazısında (1952) o, «**Amerika Birləşmiş Ştatlarının ümumi büdcəsinin 80 faizdən çoxunun silahlanması xərclənməsini nə ilə izah etmək olar?**» sualını verir. İdeologiyaya bağlı sənətkarın yaradıcılığında ideoloji eniş-yoxuş və döngələrin mütənasibəks olunması göz qabağındadır.

Sovet yazarlarının ikinci Ümumittifaq qurultayındakı (1954) «**Sovet poeziyası haqqında**» adlı diqqətlə hazırlanmış məzmunlu məruzəsində yalnız bir dəfə antiimperialist fikir söyləyir - özbək şairi M.Tursunzadənin «**Hindistan balladası**» poemasını tərifləyərkən «**Bütün bunlar İngiltərə-Amerika imperializminin özbaşınlığı əleyhinə oxucuda qəzəb hissi oyadır**» - deyir.

Yaradıcılığının son dövründə - 1951-56-cı illərdə müdrikləşən, dalgın düşüncələrə dalan, hadisələr və insanlar haqqında kəskin fikir söyləməyə çalışmayan S.Vurğun poetik əsərlərində Amerikaya toxunmur, onu yalnız publisistik yazı və nitqlərində bir neçə dəfə tənqid etməklək ifayətlənir.

